

A halála után is alkotó **K**osztolányi új kötete

„E sorozatban Kosztolányi Dezsőnek azokat a prózai műveit kapja az olvasó, amelyek elhatározás nélkül, mintegy az író tudtán kívül kerekedtek könyvvé és alkotássá” - kezdte sajtó alá rendezői előszavát Illyés Gyula a *Kosztolányi Dezső hátrahagyott művei* első kötetében, s Kosztolányi életműve Illyés szerkesztésében tizenegy kötettel gyarapodott. A sorozat tizedik tagjaként megjelenő *Napjaim múlása* előszava fogalmazza meg a sajtó alá rendező legfőbb dilemmáját: a kötet azokat az írásokat adja, melyek az előzőkbe nem fértek bele, mert „gyűjtőmunkánk kezdetén mi magunk is afféle összegereblyézett maradéknak, holmi böngészet-rakásnak tekintettük e könyv anyagát, amelyet a lelkiismeret csak kellő válogatás után bocsájthat kényes szemek elé. Az író önmaga iránt való igényét vetjük át lelkiismeretnek. De a lelkiismeret éppúgy működni kezdett, amikor a földön kellett volna valamit hagyni”.

Az író (költő, esszéista, irodalomtörténész, kritikus, zeneszerző, festő stb.) szereti nyomtatásban (színpadon, koncertteremben, galériában stb.) látni a művét. Ezért összes írását, mely megfelel az „önmaga iránt való igény”-ének, megpróbálja előbb a sajtóban publikálni (a szerzői hiúság fontos tényezője mellett ebből is él; így nem ritka, hogy ugyanazt az írását többször is eladja), majd - egy emeltebb szintű „önmaga iránt való igény”-hez igazodva - gyűjteményes kötetben is. Élete végén - a nagy életkor vagy akár egy tudott gyógyíthatatlan betegség miatt - pedig összegezni akarja életművét. Válogatásokat állít össze korábbi köteteiből vagy a sajtóban megjelent írásait renkezi kötetekbe, életműsorozatot próbál kicsikarni kiadójából, s ha az író valóban elismert szerző, ez sikerül is neki. Te-

hát sem a kézirat, sem a nyomtatott hagyatékban nem marad igazán jelentős. Illetve elvileg nem maradhatna. Mert előfordulhat, hogy valami megakadályozza céljának beteljesítésében, leggyakrabban a halál, bizonyos esetekben pedig a cenzúra. (Ez utóbbi azonban csalóka kifogás is lehet: a láthatatlan cenzúra 1989-es megszűnése után az irodalomtörténet és a kritika egyaránt azt várta, hogy napvilágot lássanak a korábban meg nem jelentethető művek, a „rendszerellenes” nagy regények. De az asztalfiókokból nem került elő semmi.)

Az irodalomtörténet mégis ismer néhány példát a fenti tétel cáfolatára, amikor is a hagyatékból jelentős mű került elő. Balassi Bálintról kétszáznyolcvan évvel a halála után 1874-ben derült ki, hogy nemcsak vitézi és istenes költeményeket, hanem szerelmes verseket is írt (ekkor találták meg az ún. Radvánszky-kódexet), 1958-ban pedig egyetlen drámája is előkerült – ebben az esetben valóban megváltozott az íróról addig kialakult kép. Közel hasonló jelentőségű volt a *Szabad ötletek* megjelenése, mely új irányt adott a József Attila-kutatásnak. Szintén hagyatékból került elő Márai *Szabadulása*, Ottlik *Továbbélők* és *Buda* című regényei, a bizonytalan szerzőségű, de nagy valószínűséggel Madách írta mű, a *József császár*, s így fog hamarosan megjelenni Nemes Nagy Ágnes egyetlen regénye, *Az öt fenyő*. A világirodalomból elsősorban Franz Kafka juthat eszünkbe, akinek legjelentősebb munkáit azért ismerjük, mert végrendeletét barátja, Max Brod nem teljesítette. (Ellentétben Osvát Ernővel, aki maga hajtotta végre saját végrendeletét, s öngyilkossága előtt elégette kéziratait.) Azt pedig, hogy nyomtatott hagyatékban maradjon valami jelentős, tényleg csak a halál okozhatja – Mikszáth utolsó regénye, *A fekete város* még megjelent folytatásokban, de könyvvé már nem dolgozhatta át szerzője, Karinthy *A feleségem beszéli* című nagyszerű sorozatának pedig a címszereplő halála vetett véget – s kegyeleti okokból nem is jelent meg a szerző életében. (Utána se sokáig.) De ezek ritka esetek.

A halálra készülő Kosztolányi is összegzett. 1933-ban fedezte fel ínyén a vörös foltot, melyről kiderült, hogy rosszindulatú daganat, ezután – a napi írás mellett – többször is nekirugaszkodva próbálta befejezni *Mostoha* című regényét, és „nagy”, összegző köteteket állított össze: 1935-ben adta ki *Összegyűjtött költemények* címmel költészetének erősen megrostált legjavát (benne az összegzés igényét címmé is emelő *Számadás* ciklussal), egy év múlva pedig az elmúlt tizenöt évben írt „vegyes” novelláit – az egységes *Esti Kornélt* (1933) nem számítva 1920-ban adott ki *Béla, a buta* címmel utoljára novelláskötetet – adta ki vaskos gyűjteményben: 1936-ban jelent meg a *Tengerszem*. Ugyanekkor már szerződést is kötött a Révai Kiadóval egy életműsorozat megjelentetésére – és ez a korábbi elvetélt kísérletek után meg is valósult, az első kötetét (*Édes Anna*) még láthatta is a már nagybeteg író.

Kéziratok hagyatékában ezért igazán fontos mű nem maradt, legfeljebb zsengek, aktuális szösszenetek és – értelemszerűen – töredékek. Kosztolányinál több vers- és prózatöredék mellett a legfontosabb kéziratban maradt torzó a *Mostoha*, mely valóban jelentős regény lett volna – ha elkészül. (A nem irodalmi közlés szándékával írt szövegek – levelek, naplók, feljegyzések – nem sorolandók ide; azok általában utólagosan válnak irodalommá.)

Nyomatott hagyatékban ezernél több írás maradt az utókorra, napilapok, újságok, folyóiratok hasábjain. Ezek feldolgozása (kötetbe rendezése) Kosztolányi halála után szinte azonnal megkezdődött: a Révai 1936 és 1940 között megjelenő tizenhárom darabból álló életműsorozatának *Próza* kötete már ebből ad válogatást; sajtó alá rendezője Paku Imre volt, és ugyancsak az ő munkája a hátrahagyott verseket közlő, 1939-ben megjelent *Szeptemberi áhítat*. Ezt követte 1940 és 1948 között tizenegy kötetben az Illyés Gyula szerkesztette *Kosztolányi Dezső hátrahagyott művei*, melynek utolsó, általa írt előszavában (a tizenegyedik kötethez Illés Endre írt bevezetőt) megelőlegezi a további kutatások sikerét: „Ha nem szedtünk is kosárba minden magot, azzal nyugtattuk magunkat: valamennyit még ezzel a tallózással sem gyűjthettük össze. Annyi mezőn munkált ő, hogy évtizedek múlva is lesz, aki boldog kiáltással fölemel és fölmutat valamit. Önhittség is azt gondolni, hogy egy nagy író teljes termését egy nemzedék összegyűjtheti.” Valóban ez történt: 1969-ben indult a Kosztolányi Dezső munkásságát eddig legteljesebben megmutató sorozat: Réz Pál szerkesztésében 1986-ig 24 kötet jelent meg, többszáz „új” írással bővítve a hozzáférhető életművet, viszont ekkor a mindent betakarítás lehetetlenségéhez a láthatatlanul működő cenzúra már csak hozzáadott – azaz elvett. Közben olyan „járulékos kiegészítő” kötetek jelentek meg, mint a Réz Pál szerkesztette, drámákat egybegyűjtő *Patália*, a Dér Zoltán sajtó alá rendezte *Mostoha* (és egyéb kiadatlan művek), vagy a Kelevéz Ágnes és Kovács Ida munkáját dicsérő *Napló 1933–1934*. A rendszerváltás után a Szépirodalmi Kiadóval együtt megszűnt a sorozat; „következő” kötete (*Levelek – Naplók*) csak 1996-ban jelent meg, emellett Urbán László gyűjtésében bővült az életmű (*Az élet primadonnái*, 1995 és *Gyémántgöröngyök*, 2001). Minden új kötet egy újabb alkotás; a szerző azonos, legfeljebb a szerkesztő változik. Erről a jelenségről írta Márai Sándor – az Illyés-féle sorozat *Ábécé* kötete kapcsán –, hogy „a kötet végén Kosztolányi újabb, készülő műveinek ígértét kapjuk. A halott költő szorgalmasan dolgozik, majdnem azt mondtam: alkotóereje teljében van. [...] Ha szórakozott lennék, jóhiszeműen ezt írhatnám: még nagy műveket várunk tőle”, és Szabó Zoltán is hasonlóképp fogalmazott: „Mélyen meg kell hajolnunk az írói egyéniség előtt, mely annyi életében megjelent mű után halálában is kiállja az évi két kötet nehéz pró-

báját. Tünetényes és csodálatra méltó e folytatólagos és elszántan kitarító alkotás a halál után.”

Márai Sándor és Szabó Zoltán szép szavainak igazat adva, de az „önmagá iránt való igény” kettős szűrőjét figyelembe véve azonban nagy általánosságban mégis az jelenthető ki, hogy egy hagyatéktól – Kosztolányiét is beleértve – nem várható olyan jelentős felfedezés, hogy az utólagosan megtalált írások teljesen átrajzolják az alkotóról kialakult képünket, legfeljebb kiegészítik, árnyalják azt. És egy alaposan ismert és feldolgozott életmű esetében (így Kosztolányinál is) igazi csodának kell tartani azt, ha egyáltalán valami mérvadó előkerül. A most kötetbe rendezett, eddig kötetben meg nem jelent Kosztolányi-írások sem íratják újra a Kosztolányi-életrajzot, viszont egy érdekes fejezettel bővítik: a kutató egy újabb – jelentős – adalékot kapott az újságíró Kosztolányi képéhez, az olvasó pedig számos, szép magyar nyelven megírt „kis színtest”.

A csodás felfedezés – paradox módon – nem volt meglepetés. Az írások létének tényét ismerte az irodalomtörténet, a felfedezés várható volt. Urbán László is felhívta rá a figyelmet a *Gyémántgöröngyök* szerkesztői utószavában: „Joggal vetődik fel a kérdés, vajon elképzelhető-e, hogy a jövőben még kallódó Kosztolányi-írásra bukkanunk? A Bácsmezei Napló 1924. szept. 21-i számában a következő Szerkesztői üzenet található: ÉRDEKLŐDŐ, VRSEC.

A »Tere-fere« rovatunkat Kosztolányi Dezső írja. Ez újabb bizonyíték arra, amire egyébként már több kutató is felfigyelt, hogy az említett újság irratlan hosszúságú folytatásos rovatához köze van Kosztolányinak. Elképzelhetetlen, hogy egyedül ő írta volna az egészet, de egyes cikkeket bizonyosan: sajnos, ma még nem tudjuk, hogy melyeket.” Urbán az utolsó mondatot minden bizonnyal saját feltételezésére alapozva írta le – Kosztolányi Dezső levelezése beszédes bizonyítékkal szolgál cáfolatul: csak fel kell lapozni a vizsgált időszak (1923–1926) családi levelezését, minden, Kosztolányi a család bármely tagjához írt bármely leveléhez külön küldeményt mellékel Fenyves Ferencnek, a *Bácsmezei Napló* szerkesztőjének, sőt mintha maguk a levelek lennének a melléklet gesztusszerű mellékletei.

A Fenyvesnek továbbítandó mellékletek – a levelekből tudjuk – minden esetben a *Bácsmezei Naplónak* szánt cikkek voltak. Az írásokról és biztos lelőhelyükről tudunk tehát – ember nem akadt eddig, aki összegyűjtse és rendszerezze és egybeszerkessze és kiadásra előkészítse és magyarázó előszóval közreadja őket. Ennek két magyarázata van: az egyik, hogy a filológia nem hálás szakterülete az irodalomtörténetnek, sem szakmai, sem anyagi megbecsüléssel nem jár, s a rengeteg kutatással, olvasással és lapozással járó úgynevezett „seggelős” munka nem divatos manapság. A másik

ok, amiért a kései felfedezés megtörténhetett, az éppen a felfedezendő terület távolsága. És szinte szó szerint: a *Bácsmegyei Naplónak* ugyanis nincs sehol teljes gyűjteménye, az OSZK eléggé hiányos sorozatát több vidéki könyvtárból kellett kiegészíteni, míg végül sikerült beszerezni a majdnem (két szám kivételével) teljes anyagot.

Botka Ferenc lett ez az elszánt és türelmes és szorgalmas kutató, akinek Déry Tibor teljes életművének sajtó alá rendezése mellett még erre a kötetnyi Kosztolányizásra is jutott ideje. És mintha csak beteljesítené Illés már idézett jóslatát, mely szerint „évtizedek múlva is lesz, aki boldog kiáltással fölemel és fölmutat valamit”, előszavának végén „a Kosztolányi-birodalom e Kincses Szigetének boldog felfedezője”-ként írta alá nevét. Alapos bevezetőjében (mely korábban a felfedezés tényét bejelentő, a várakozást felcsigázó tanulmányként is megjelent a *Híd* 2004. októberi számában) adatgazdagon ismerteti a két világháború közötti vidéki sajtóéletet, a *Bácsmegyei Naplót*, a szerkesztő Fenyves Ferenc és az író Kosztolányi kapcsolatait (Szabadkán osztálytársak voltak, később kartársak, végül munkatársak lettek), a *Bácsmegyei Naplóban* fellelt „ismeretlen” Kosztolányi-írárok keletkezési körülményeit és jellemzőit, és a kutatást magát is, fentebb említett nehézségeivel.

Előszava után közel ötszáz oldalnyi Kosztolányi-mondat következik. A kötet első ciklusában (Ákom-bákom) szép írásokat olvashatunk írásról, olvasásról, nyelvről, emberekről – általában olyasmiről, amiről Kosztolányi legtöbb napi tárcáját írta. (Nem véletlen, hogy a ciklus Kosztolányi egy írástípusának és egyben egy korábbi hátrahagyott írásokat közlő kötetének címét vette kölcsön.) „Nem vezércikket írt, nem a politika vagy a közélet eseményeit magyarázta – írta Illyés az efféle kis írásokat egybegyűjtő *Ember és világ* című kötet előszavában. – Igazságosnak kell lennünk a lapkiadókkal szemben: ilyet – egy író őszinte véleményét – olvasóink nem tudták, még sokáig nem tudnák elviselni. Hogy véleményével ellenkezőt írjon, attól meg az írói erkölcs tiltotta. Nem kezdhetett egy tizenöt évig tartó folytatásos regénybe sem. Versíró ihletére sem köthetett szerződést. Az olvasó szellemi fogyasztása szerint működő üzemben rendszeresen így csak »mellékes« dolgokat írhatott, afféle laptöltelék. Politikáról, államvezetésről, erkölcsről, vallásról – a nagy elvekről, az elvont világról – nem írhatván meg véleményét, csak a lényegről írhatott: az emberről s általában arról, ami valóságosan él: a kutyáról, macskáról, a rózsáról, az akácfáról.” (Ezek mellett itt olvashatunk újra két, hosszú évtizedekig politikai okok miatt nem közölhetett írást, Kosztolányi két úti beszámolóját: az egyikben a Mussolininél, a másikban a Gorkijnál tett látogatásáról számol be.)

Ehhez képest a Tudja-e...? és a Tere-fere ciklusban olvasható írásokban „az olvasó szellemi fogyasztása szerint működő üzemben” már nem is

(csupán) saját gondolatait írja le – első ránézésre teljesen olvasói igényki-
szolgáló lett. Ez a merőben új jelenség eddigi Kosztolányi-képünkben, ez a
kötet valódi újdonsága, ezért erről a két ciklusról és ezek látszólagos léha
fecsegéséről érdemes bővebben szólni.

Arról már több recenzió is szólt, hogy Kosztolányi csupán azért írta ezt
a nagy kötetnyi írását, éveken keresztül, mert a *Bácsmegyei Naplótól* ka-
pott honorárium felét (ezer koronát) mindig a Szabadkán maradt család-
jának juttatta, leginkább apja kezelésére – s akkor hagyta abba a sorozatot,
amikor apja meghalt. Mindezekről levelezésük is árulkodik: Kosztolányi
nemcsak a cikkeket küldi, hanem általában megjegyzéseket tesz a hono-
rárium-felvétel hogyan s mikéntjére is. Feltétlenül igaz, hogy Kosztolányi
Dezső a Tudja-e...? és a Tere-fere ciklus írásaiban a külföldi lapok érdekes,
könnyed, csevegő cikkeit ülteti át magyar nyelvre, s igaz az is, hogy ebben
leginkább az anyagiak motiválták, az azonban már egyáltalán nem mellé-
kes, hogy mit és hogyan írt meg. Kosztolányi ugyanis nem gépiesen fordít,
hanem szerkesztőként (is) működik; kettős szűrőn rostálja át a külföldi la-
pok anyagát, mielőtt egyénített formában adja közzé őket hétről hétre. Az
első szűrő a saját érdeklődése, a második rosta az olvasóközönség vélt igé-
nye. Egyrészt természetesen azokat az érdekességeket választja ki, melyek-
re maga is felfigyelt, melyek számára is érdekesek, másrészt amiről úgy
gondolja, a *Bácsmegyei Napló* olvasói számára is érdekesek lehetnek. Te-
szi ezt talán azért is, mert az általa olvasott külföldi lapok feltehetően nem
jutottak el szülőhelyére, illetve ott nem olvasták őket. Így lesz ő a beava-
tott, aki mindent olvas és mindent tud, s ezzel a saját magáról kialakult ké-
pet is megerősíti: ő a tájékozott, a világ dolgaiban, főképp kultúrájában jár-
tas ember, „a mi fiunk”, Szabadka szülötte, aki a legtöbbre vitte. Ő az, aki
megosztja az olvasóval tudását, legyen szó kultúráról, tudományról vagy
éppen társasági életről. Legkedveltebb témái az írók-költők magánügyei,
de más művészeti ágak képviselőiről (festőkről, zeneszerzőkről, színészek-
ről stb.) is elárul ezt-azt, sokat ír politikusok viselt dolgairól, beszámol a tu-
dományok friss eredményeiről, találmányokat mutat be, tudósít Atlantisz
„felfedezéséről”, de ír az új frizuradivatról és a kézjósáslásról, és jópárszor
szól a nemzetközi filológiai eredményekről, híres személyek hagyatékai-
nak sorsáról, Heine, Dosztojevszkij, Chopin stb. leveleinek, Wilde kéziratá-
nak vagy Kolumbusz naplójának előkerüléséről. Egyik legkedveltebb té-
matípusa a világhírű írásművek főszereplőinek „beazonosítása”: leírja pél-
dául, hogy az ifj. Dumas kaméliás hölgye, Hugo Jean Valjeanja vagy
Leblanc Arsene Lupinje is valós minta után lett megformázva. (Ő maga is
kedveli e szerzői vallomásfajtaát, gondoljunk csak – éppen ebben az időben
– az *Édes Anna* körüli vallomásokra.) A szerkesztő azonban, ha jó szerkesz-
tő, mások szavain keresztül a saját gondolatait is tolmácsolni tudja – ráadá-

sul ezzel „álcázhatja” is saját véleményét. Számos alkalommal ír Mussoliniról és a vörös elnyomásról, vagy arról, hogy a franciák tiltakoznak az „idegenek” ellen, kiket csak Európa népeinek közös összefogásával lehet távol tartani. Mindezeket azonban egyáltalán nem didaktikus élel mondja, hiszen nem saját gondolatait írja, más véleményét tolmácsolja. A „nem én voltam” védekező formula itt „nem én mondtam” alakot vesz fel: pl. a *Miért lett Pirandello fasiszta?* című írás (186–187) „Így beszél Pirandello” zárlatában, vagy *Az ige dicsérete* [a cikk tartalmából következtetve helyesen: *Az iga dicsérete*] című, román szerző Erdélyről szóló nézetét tolmácsoló cikkének (267) „Ezt írja N. Jorga, bukaresti egyetemi tanár” zárásmódozatában indirekt benne van az (elhallgatott) egyéni vélemény is, illetve a kérdésesen való elgondolkozásra való felhívás is. Néhol azonban nemcsak a témaválasztásban és „elhallgatással” közli magánvéleményét, helyenként közvetlenül is: *Kegyetlenség* című kis színesében (260–261) Gorkij frissen megjelent, Leninről szóló könyvéről szól, melyben Gorkij „hosszasan ír az oroszok kegyetlenségéről. Anélkül, hogy vitába bocsátkoznánk a kitűnő íróval, közöljük itt azokat a szemenszedett kegyetlenségeket, melyeket fölemlít”.

Ezek a „vélekedések” erősen elgondolkodtatnak arról, hogy Kosztolányi az Új Nemzedéktől való kilépésével valóban szakított-e a jobboldallal, és hogy az *Aranysárkányban* (1925) szervesen szövegzárványként olvasható (és az 1932-es ifjúsági változatában is benntartott), Novák Antal alakjában a Glück Laci látogatásakor tett zsidóktól való bocsánatkérése valóban őszinte volt-e. A *Tudja-e...?* és a *Tere-fere* ciklusok anyagai idegen forrás után született Kosztolányi-cikkek. Ugyanaz a fordító-„ferdítő” ültette át őket magyar nyelvre, aki a Modern költőket és a Kínai és japán verseket. Elejétől végéig Kosztolányi szavait, jellegzetes szótársításait és mondatfűzéseit olvashatjuk; a kis színesek voltaképpen egyénített fordítások. A formájuk és tartalmuk úgy-ahogy megfelelehet az eredetinek, de – miképpen a versek fordításánál – Kosztolányi mindig beleszövi magát és a magyar kultúrát. Legtöbbször egy általános érvényű bevezető bekezdést, vagy egy közbevetett félmondatot szentel a „magyarításnak”: Anatole France kései házassága kapcsán Jókai lesz az összehasonlítás alapja, az anekdotáknál többször hivatkozik Tóth Bélára, aki egyszer valamikor írt hasonlóról. A külföldi lapszemlélő jelleg miatt teljesen magyar téma kevés van a kötetben, érthetően csak olyanok, melyekről írtak a külföldi lapok: a magyar válsági törvényről, a gulyásról vagy éppen a magyar költészetről (!) külföldi közvetítéssel is olvashatunk. Kosztolányi az egységességen (érdekes kis tájékoztató cikkek) belül is megőrzi sokszínűségét. Többféle hangon szólal meg, egyszer fesztelenül cseveg, másszor szenttelenül tudósít, harmadszor ironikus, negyedszer gúnyos, ötödször fölényes. A műfajok is megle-

hetősen nagy változatosságot mutatnak: van szabályos anekdota, adoma, olvashatunk aforizmat és glosszát, informatív tényközlést, tudósítást, tudományos cikk kivonatát, érdekes kultúrhistoriai beszámolót vagy éppen viccet. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy ebben az időszakban mely más művek készültek műhelyében: a *Pacsirta*, az *Aranysárkány* és az *Édes Anna* mellett jó pár novella és számtalan más – már ismert – cikk került ki ekkor tolla alól, s erre nemcsak azért érdemes figyelmet szentelni, mert ez a kötetnyi írás Kosztolányi munkabírásának újabb bizonyítéka – és a léha bohémélet legendájának újabb cáfolata –, hanem mert az alkotó összes olvasmánya hatással lehet műveire; a *Tere-fere* anyagának egyik-másik témája – közvetve vagy többszörös áttétellel – beszűrődött Kosztolányi más írásaiba. Annak is az életműre olvasható jelentősége van, hogy Kosztolányi „tudását” mely lapokból nyeri, hiszen ezek köre nemzetközi tájékozottságát (és ennek forrásait), valamint érdeklődését mutatják. Legtöbb információját angol és amerikai lapokból szerzi (*Daily Chronicle*, *Daily Express*, *Daily Graphic*, *Daily Mail*, *Daily Sketch*, *Daily Telegraph*, *Journal*, *Light*, *London News*, *Manchester Guardian*, *Morning Post*, *New York Herald*, *Observer*, *Sunday Times* stb.), ezek mellett sokszor francia (*Action Françaises*, *Croix*, *Éclair*, *Excelsior*, *Mercure de France*, *Nouvelle Revue Française*, *Nouvelles Littéraires*, *Revue de Paris*, *Revue Hebdomadaire* és *Bulletin de l’Afrique Orientale* stb.), olasz (*Corriere della Sera*, *Epoca*, *Lavoro*, *Messaggero*, *Secolo*, *Stampa*, *Tribuna*) és német (*Berliner Tageblatt*, *Kölnische Zeitung*) sajtót is olvas, de megjelöl forrásoként orosz/szovjet (*Dni*, *Pravda*), osztrák (*Neue Freie Presse*), spanyol (*El Sol*) és svájci (*Tribune de Genève*, ill. *Genfer Tribüne*) lapot is. E „vegyes” sajtótermékek mellett tudományos szaklapokat is olvas (*American Journal of Medicine* [‘Az Amerikai Orvostudomány Lapja’], *Electrical Review* [‘Elektromos Szemle’], *Science and Inventions* [‘Tudomány és Találmányok’], *Bollettino dell’ Associazione Archeologica Romano* [‘A Római Archeológiai Társaság Közlönye’]), és olvassa a *Spiritica* című ezoterikus lapot – ez újabb bizonyítéka annak, hogy az *Aranysárkány* és az *Édes Anna* szeánszait a tárgyából való „felkészülés” után írta meg. (Korábban Lengyel András közölte az *Üzenet* 1980. januári-februári számában Kosztolányi Domokos Lászlóhoz írott leveleit, köztük egy kiváltképp érdekest: 1926. február 10-én írott levelében Kosztolányi arra kéri Domokost, szervezze meg, hogy elmehessen egy „seance”-ra, régebbi tapasztalatait ellenőrizni.) A Függelék szoros időrendi sorban adja a *Bácsmegyei Napló*ban közölt összes Kosztolányi-írás címét, első megjelenési helyüket (oldalszámot is! – egy külön öröm a filológus számára; de Botka Ferenctől, aki bibliográfus is, nem meglepő), és hogy az adott cikk megjelent-e korábban a Réz Pál szerkesztette életműsorozatban, s annak melyik kötetében. Takarékos

megoldás, de ezek az írások valóban könnyebben hozzáférhetőek, s így akár a *Tere-fere* írásait és a korábbi köteteket egyaránt kézben tartva, egy kis játékkal és sok-sok lapozgatással belehelyezkedhetünk a korabeli vajdasági Kosztolányi-rajongó újságolvasó szerepébe, aki csak az ő írásait méltatta figyelemre. A kötet nem hibátlan, de a közölt anyag nagysága és fontossága mellett ezek el is törpülnek. A nem hagyományos formájú szerzőcím (valójában nincs szerző feltüntetve a kötetben: Kosztolányi neve is a cím része) minden bizonnyal nehezkesebbé fogja tenni a könyvtárakban a katalóguscédula-készítést, és a kötetvégi, számozatlan oldalakon közölt műmellékletek kiválasztása és formai megoldásuk sem nevezhető a legszerencsésebbnek (a *Bácsmegyei Napló* címlécei nem adnak pluszt a kötethez, a cikkmásolatok gyakorlatilag az előszó illusztrációi, és van köztük olyan, amely csak „töredékes lapkivágatként” látható), a borító ráadásul az e függelékben szereplő karikatúrákat emeli elsődleges látótérbe – elég szerencsétlenül, ugyanis Balázs Árpád a *Bácsmegyei Napló* munkatársairól készített portréinak ugyan semmi közük nincs Kosztolányi írásaihoz. Tartalmilag van némi átfedés a Réz Pál szerkesztette kötetek anyagával; a Jókai keze írása című „ismeretlen” kis írás például a *Látjátok, feleim* kötet jegyzetanyagában jelent meg – a sorozat ugyanis ott hozta az addig ismert efféle „kis színeseket”. Felvetődik a kérdés, hogy talán lehetett volna szoros időrendben adni az írásokat – váltakozva a Tudja-e...? és a Tere-fere ciklusok anyagait –, amilyen sorrendben Kosztolányi írta és a *Bácsmegyei Napló* olvasója olvasta őket, és egy tematikus olvasást megkönnyítő névmutató is hasznára vált volna a kötetnek – rögtön megmutatva, hogy Kosztolányi hányszor írt Anatole France-ról, Makszim Gorkijról, Victor Hugóról, Lev Tolsztojról, Leninről vagy éppen Thomas Mannról. (Ez utóbbi megfajtése: nulla, hiszen Kosztolányi – meglepő módon – egyszer sem írt róla kis színes, pedig éppen ebben az időszakban a legintenzívebb kapcsolatuk.)

„Tékozló író volt-e vajon Kosztolányi Dezső, aki új versek, novellák, regények lázában nemigen törődött minden munkájának kötetbe gyűjtésével, az utókor filológusaira bízva újságok hasábjain szétszórt sok-sok írását? – teszi fel a kérdést Réz Pál a rendszerváltás után elsőként megjelent »új« Kosztolányi-kötet előszavában. – Vagy a korabeli kiadóvállalatok visszariadtak a tollrajzok, karcolatok, tanulmányok, bírálatok, műfordítások könyvbe-gereblyezésétől, nem bíztak a közönség érdeklődésében, az anyagi sikerben? Bizonyosan nem tudhatjuk. Én azt gondolom, hogy a mindvégig alkotóerejének teljében dolgozó, páratlanul termékeny Kosztolányi a 20-as, 30-as években már nem erőltette minden írásának betakarítását – nincs is adatunk ilyen kísérletére. Meglehet, idejét nem akarta azzal tölteni, hogy könyvtárakban böngészve kigyűjtse porladó munkáit régi folyóiratokból, napilapokból – ehelyett új verset írt, új novellát, tollrajzot, avagy

klasszikus és kortárs költők verseit fordította.” Ehhez annyit talán még hozzá lehet tenni, hogy Kosztolányi maga is tisztában volt azzal, hogy egy jelentős író hátrahagyott művei számot tarthatnak és tartanak az olvasói figyelemre (tudatosságát ismerve talán láthatatlanul maga után is kacsintva). Hogy egy írói oeuvre utóéletének alakulástörténetét mennyire ismer- te, arról éppen e kötet Anatole France utolsó írásai című cikke (348–349) árulkodik legjobban. Ennek érezhetően saját gondolatokat tolmácsoló, s nem átvett bevezetésében írja: „Amikor az író lehunyja szemét, még nem hal meg egészen. Hozzátartozói, tisztelői lázasan átkutatják íróasztala fiókjait, kiemelik leveleit, amelyeket ő írt vagy hozzá intéztek, majd jelentke- znek a kortársak, akik ismerték, vele való beszélgetéseiket teszik közzé, később esetleg meglelik egy-egy írását, melyről nem tudtak. Csak azután, hogy semmi sem maradt, és már bizonyos, hogy aki elköltözött innen, töb- bé semmiféle formában nem nyilatkozik meg, következik be a halál.”

A *Tere-fere* nem az egyetlen cikkgyűjtemény a Kosztolányi-életműben. Szerzője maga is több kötetet összeállított és megjelentetett kisebb, vegyes cikkeiből (*Mécs*, 1913; *Öcsém*, 1915; *Tinta*, 1916; *Tintaleves papírgaluská- val*, 1927, valamint utolsóként két összefüggő gyűjteményt: *Alakok*, 1929 és *Bölcsőtől a koporsóig*, 1933), majd a Hátrahagyott művei sorozat és az életműsorozat is jelentősen bővítette ezek anyagát, s rajzolta élesebbre a zsurnaliszta Kosztolányi képét. Az újságíró Kosztolányi a *Bácsmegyei Naplóba* azonban kis színeseket írt. Az eddig az életműben nem szereplő műfajú írásokat egybegyűjtő *Tere-ferét* így akár az életműsorozat egy újabb kötetének is lehet tekinteni – bár a formája más, a teste megvan hoz- zá. Ugyanabból az anyagból.

Tere-fere. Kosztolányi Dezső írásai a Bácsmegyei Naplóból. 1923–1926. Sajtó alá rendezte: Botka Ferenc. Bp.-Újvidék, 2004. Balassi Kiadó–Forum Könyvkiadó. 515 o.